

להעברת יהדות הגולה למולדת".¹² ירמיהו קשר את אביו ל"שנות התעוזה הגדולה של המעשים, שהניחו את היסוד לתקומת המדינה העברית ועתידה", יחד עם הצהרת בלפור, מחתרת ניל"י והגדודים העבריים, תל-חי ואסירי עכו, ז'בוטינסקי, תרומפלדור (כך במקור) ומשפחת אהרונסון. תקופתם של כל אלה כונתה על ידו "ימי הרומנטיקה של הציונות הממלכתית" ועליהם עצמם הוא כתב "חולמים ולוחמים קראו להם",¹³ ברמז ברור לספרו של יערי-פולסקין. החיבור ליערי-פולסקין כמקור היסטורי מימי הבראשית היה דרוש לימין מול הכתיבה הביוגרפית והאוטוביוגרפית הרבה של תנועת העבודה.

באותה עת, ב- , יסד "מסדר ז'בוטינסקי" את כתב העת האמה שערך דוד ניב, היסטוריון האצ"ל. בגיליון השלישי שלו פרסם ירמיהו הלפרין מאמר ארוך, שבו ציין שוב את אביו ורעיונותיו, וסיפר ש"הציירים שציירו והפסלים שפסלו והתקשו להביע את דמותו, כיוון שלא ידעו כיצד לתאר את הופעתו הגלדיאטורית עם כוחו הרוחני הגדול, והיו שהשוו את דמותו לשמשון הגיבור, ליהודה המכבי ולבר כוכבא".¹⁴ זמן קצר לאחר מכן, באוגוסט , ~~נסמך ירמיהו הלפרין~~ באוגוסט , במלאת שנה למותו, פרסם העיתון *חרות* כמה מאמרים לזכרו. בכולם הוזכר כמובן אביו, מיכאל. באחד מהם, שכתב מנחם בגין, תואר האב כ"חלוץ בלי קרנות והחולם בלי מעצורים ... שרצה בחידוש ימי המכבים".¹⁵ במאמר נוסף הוזכר ספרו השני של ירמיהו, המוקדש כולו לאביו: "נקווה שנזכה בקרוב לקרוא בספרו של ירמיה המוקדש לאביו הנפלא והמוזר".¹⁶

שנתיים לאחר מותו של ירמיהו הלפרין יצא לאור הספר אבי מיכאל *הלפרן*. בחינתן של כמה פרשיות המתוארות בו לאור תעודות ועדויות, מעוררת ספק באשר למהימנותו ולעצם היותו מקור אמין לתולדות חייו של מיכאל הלפרין. ירמיהו לא נזקק לראיות ולא התייחס למקורות, וכתוצאה מכך הספר הוא אוסף של אקסיומות לא־בדוקות וסיפורים שלא התרחשו. מספר הטעויות העובדתיות בו רב, הכרונולוגיה שלו שגויה, הכללותיו אינן עומדות במבחן המציאות והדוגמאות שהוא מביא אינן משקפות את המצב ההיסטורי. בסיס הסיפור מעוגן אמנם במציאות, אך יש בו הרבה

12	י' הלפרן, "תחיית הימאות העברית", לעיל הערה 24 בפרק 4, עמ' 40-41.
13	שם, עמ' 42.
14	ירמיהו הלפרן, "אנו עולים ארצה", לעיל הערה 63 בפרק 1, עמ' 430.
15	מנחם בגין, "חלוץ הקצונה העברית", <i>חרות</i> , 16.8.1963, עמ' 3. המקור בארכיון מרכז מורשת מנחם בגין, תיק AR - 0253 בכתב ידו של בגין.
16	ברוך וינשטיין, "הצעיר מסמולנסק", <i>חרות</i> , 16 באוגוסט 1963, עמ' 3.

ייפויים והפרזות. בין הדוגמאות לכך אפשר לציין סיפורים על פגישות של הלפרין עם ליליינבלום ופינסקר,¹⁷ שאינם נזכרות בכתביהם; פגישות לכאורה עם ק"ו ויסוצקי במוסקבה בקשר להקמת בנק לתעשייה ולחקלאות בארץ,¹⁸ שאינן נזכרות בזיכרונותיו של ויסוצקי למרות שהוא הרבה לדון בהקמת תעשייה ומלאכה בארץ;¹⁹ פגישות לכאורה עם א"מ לונץ בירושלים,²⁰ שאינן נזכרות באף אחד מספריו של לונץ; פגישה עם הברון רוטשילד בראשון לציון, שבמהלכה חזר הלפרין על המשפט "בדם ואש יהודה נפלה ובדם ואש יהודה תקום",²¹ ושבירור שלא התקיימה כי הלפרין עזב את הארץ חודשיים לפני שהברון ביקר במושב; סיפור שלפיו יסד הלפרין ברוסיה אגודה בשם "בני עקיבא",²² שהעיתונים היהודים ברוסיה לא דיווחו עליה, "כי עשו יד אחת להשתקת פעילותו";²³ סיפור שלפיו הוא ייסד את בר גיורא, אך "משום מה" לא השתתף בישיבה הראשונה של הארגון ו"אפשר [שנעדר ממנה] משום שנסע לחפש לגיוס הפלשים ללגיון העם" (נסיעה שכמוכח לא התקיימה);²⁴ סיפור שלפיו הוא נפגש במהלך מלחמת העולם עם גנרלים גרמנים באחת ממושבות הגליל;²⁵ סיפור שלפיו המציא את ריקוד ההורה;²⁶ וגם תיאור ~~מסיבת יום ההולדת החמישים שלו ב-~~ , בהשתתפות "מנהיגי הישוב היהודי" (פרט שאינו מופיע באף מקור נוסף), שבה "רבים נזכרו במעשה הגבורה שעה שנכנס לזירת האריות בקרקס ביפו ושר את ההמנון".²⁷ ואולם האירוע בקרקס התקיים שנה מאוחר יותר, ב-1911. בספר מצוין יום מותו של הלפרין ב-9 בדצמבר 1919, "שנתיים בדיוק לאחר כיבוש ירושלים בידי האנגלים",²⁸ בעוד שהוא נפטר ב-2 בדצמבר. עוד מצוין שם כי אמו ואחותו של ירמיהו חזרו ארצה באנייה "רוסלן" (שכונתה "המייפלואאר הציונית" בגלל הדמויות הבולטות הרבות שהיו על סיפונה),²⁹ ושאינו היה מאושר

17	הלפרין, לעיל הערה 62 בפרק 1, עמ' 110.
18	שם, עמ' 112.
19	ויסוצקי, לעיל הערה 23 בפרק 1.
20	הלפרין, לעיל הערה 62 בפרק 1, עמ' 135.
21	הלפרין, שם, עמ' 178-183.
22	שם, עמ' 240.
23	שם, עמ' 242.
24	שם, עמ' 281-285.
25	שם, עמ' 279.
26	שם, עמ' 300. הריקוד הובא לארץ ככל הידוע על ידי ברוך אגדתי ממחוז הולדתו ברומניה.
27	שם, עמ' 301-302.
28	שם, עמ' 387.
29	גור אלרואי, "רוסלאן" – האמנם הסנונית הראשונה המבשרת את בוא ה'עלייה השלישית"? קתדרה, 107, ניסן תשמ"ג, עמ' 63-80.

בשבת³⁰ אך שלמעשה ה"רסלן" עגנה בנמל יפו ב- בדצמבר , כלומר שבועיים אחרי פטירתו של הלפרין.

אבי מיכאל הלפרן לא היה רק הנצחה ותיעוד של בן את אביו. מעבר לניסיון לבנות באמצעותו מיתוס, הוא ניסה לחזק עוד יותר את מקומו של הלפרין בזיכרון הימין. הוא הוצג בספר כאבי הרומנטיקה הציונית השגיבה, שממשיכתה והמיישמת שלה היא התנועה הרביזיוניסטית. היה מי שהצביע על ההפרזות שבספר ועל חוסר אמינותו. במעריב התייחסו לכמה מהבדורות שבו: "ומשום כך בולטים ואף צורמים האנכרוניזמים המרובים בטולי היסוד והתלויים באוויר וחסרי כל אחיזה במציאות".³¹ ולמרות זאת – ניסיונו של ירמיהו הלפרין לחזק את מעמד אביו בזיכרון הישראלי, גם אם בדרך של הפרזה, נתפס כטבעי, ולכן היו רוב הביקורות על הספר חיוביות. במגזין ביקורת ספרים³² חלקו שבחים לכותב: "הספר מצטיין באובייקטיביותו ומטרה אחת לעיני המחבר: הנצחת הדמות, תוך שמירה קפדנית על האמת ההיסטורית!"³³ מעניין שגם העיתון דבר הפועלת, ביטאונם של מועצת הפועלות בהסתדרות הכללית ושל תנועת הפועלים בכלל הצטרף לדברים, ואף שאל: "למקרא הדברים המופלאים, מתעוררת בך תמיהה: מדוע ולמה כה קלושים וחיוורים עקבות מפעליו של מיכאל הלפרין במפת הארץ ובתולדות ההתיישבות והתקומה? מה היו הסיבות ליחס זה של המוסדות והנהגת התנועה, שלא הציבו לו זכר ראוי?"³⁴ בעניין ההשקחה נכתב על הספר בחרות כי "מחנה הפועלים שנועד לפי חזונו להיות מחנה מגויס לכל משימה, מחנה שאין לו אינטרסים זולת המלחמה המתמדת לגיבושה של אומה ולעיצובה של מדינה, הפך לקהל שכירי יום והחזון של תחיית המדינה סר ממנו".³⁵ שתי הביקורות הללו, הן זו שבעיתון חרות והן זו שבדבר הפועלת, העידו על

30 הלפרן, לעיל הערה 62 בפרק 1, עמ' 352.

31 ג' קרסל, "גזע סוער – רומן היסטורי על מיכאל הלפרן", מעריב, 14.2.1964, עמ' 23. קרסל סיפק כמה דוגמאות לסיפורים הבדויים שבספר, כדוגמת השיחות עם ליליינבלום ופינסקר (שלא התקיימו) שבהן, לדבריו, חזר הלפרין על הסיסמה "בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום", שכפי שמציין קרסל לקוחה משירו של יעקב כהן הבריונים, שנכתב כמה עשרות שנים מאוחר יותר. עוד דוגמה שם היא בעניין מלון חיים ברוך ביפו, שבו לכאורה השתכן הלפרין, ושלא היה קיים בימי עלייתו הראשונה לארץ.

32 ראוי לציין שעותק מגיליון זה של המגזין קיים, ככל שמצא מחקר זה, רק בארכיון מכון ז'בוטינסקי, בתיק "ירמיהו הלפרין", וזוהי הביקורת היחידה על הספר שנמצאת בתיק הזה.

33 ביקורת ספרים, גיליון ד', אייר תשכ"ד, עמ' 359, אמ"ז, 777 – 3/7.

34 ברוריה בן צבי, "שמי קריאה", דבר הפועלת, 1965, כרך 31, עמ' 9-10 (עמ' 363 בעותק הכרוך).

35 משה גיורא, "השוקת של מיכאל", חרות, 10.7.1964, עמ' 5.

התקרבות ופיוס מסוימים בין הנרטיבים של הימין ושל השמאל, ובישרו על תהליכים שיתחזקו בהמשך.

ימים של זהב – אימוץ דמותו של מיכאל הלפרין לחיק התרבות הישראלית החדשה

שנות השישים בישראל התאפיינו במעבר מהעידן הראשון של להט הקמת המדינה לעידן השני, שבו רווח הלך רוח ביקורתי יותר. יחיעם ויץ סימן כמה אירועי מפתח מסוף שנות החמישים וראשית שנות השישים המבטאים זאת – אירועי ואדי סאליב, פרשת לבון, משפט אייכמן והמעבר מדור תש"ח לדור המדינה.³⁶ בתחום האמנות, ובתיאטרון בפרט, החל אז להיעלם הפאתוס הלאומי, ובמקומו התפתחה מחזאות חדשה. בתקופת היישוב וראשית המדינה, שבהן תמכה הגישה הכללית עם דרכה של המדינה, ראו הקהל והמנהיגים בתיאטרון כלי לביטוי החזון הציוני והזהות היהודית-ישראלית.³⁷ התרבות הישראלית החדשה, לעומת זאת, התמודדה עם "לבטי ההתבגרות" של המדינה באופן דואלי ששילב מגמות שונות. מצד אחד בגישה פתוחה וספקנית, ומצד שני בעיצוב נוסטלגי של העבר הציוני. מה שהחל לאפיין את השלב הזה היה הטמעת דימויים ממורשת דור המייסדים בתודעת אזרחי המדינה. העיסוק האמנותי בהלפרין בשנות השישים היה חלק מההתבוננות הזו של החברה בעברה.

שעסק בו והחיה אותו על בימת התיאטרון. הבימאי והמחזאי שלמה שבא³⁸ פרסם, לקראת עליית המחזה ימים של זהב שעסק בהלפרין, כתבה נרחבת על חייו ועשה זאת בדרך שונה ועשירה מזו של ירמיהו, בנו. שבא גם ביקר את הנרטיב שעיצב הבן: "ירמיהו הכיר את אביו רק בעשר השנים האחרונות לחייו. הוא הסתמך על מקורות שונים ולעיתים עשה טעויות גסות".³⁹ ירמיהו הציג את אביו כחזוה שהקדים את דורו, אך שבא סבר שהוא לא עשה עמו צדק. הבן צמצם, לדעתו, את דמותו של אביו, והחמיץ את ההזדמנות להתבונן בו לא רק כבפלקט תנועתית: "נראה לי שחייו ומפעליו של מיכאל

36 יחיעם ויץ, "קץ הראשית – לבירור המושג ראשית המדינה", בתוך יחיעם ויץ (עורך) בין חזון לרוויזיה – מאה שנות היסטוריוגרפיה ציונית, ירושלים: הוצאת מרכז זלמן שזר, 1997, עמ' 245.

37 אלמוג, לעיל הערה 5, חלק ב', עמ' 653-654.

38 שלמה שבא, 1929-2015, היה מחזאי, סופר וחוקר תולדות היישוב, עיתונאי בעיתונים למרחב, על המשמר ודבר.

39 שלמה שבא, "האגדה על מיכאל הלפרין", דבר, 7.2.1964, עמ' 25-26.